

The Concept of Group in the Context of Genocide Under the Rome Statute Framework

Mohammad Badrnejad Horand¹, Malek Zolghadr^{2}, Atefeh Sheikheslami³*

1. PhD Student in Public International Law, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Email: badrnajad2000@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of International Relations, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

*Corresponding Author: Email: malekezolghadr@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Law, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Email: atefe.sheikheslami@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/jlr.2024.420921.2468

Received:

18 November 2023

Accepted:

14 February 2024

Published:

6 July 2025

ABSTRACT

In light of the imperative to protect vulnerable groups within international criminal law, and given that neither the Statute of the International Criminal Court (ICC) nor the 1948 Genocide Convention expressly defines "group," this article undertakes a critical examination of the concept through an analysis of legal doctrine, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the 1998 Rome Statute, the ICC's draft statute, as well as the jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) and the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR). This analysis serves two critical purposes: first, to clarify the contested scope of "group" under international law; second, to evaluate the feasibility of expanding the ICC's jurisdictional reach to encompass non-enumerated groups, such as political or cultural collectivities.

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

The study establishes that the absence of objective criteria for distinguishing non-protected groups – particularly political and cultural collectives, combined with state sovereignty concerns regarding an expanded "group" doctrine and fears that broader incrimination of genocide could impede ratification of relevant instruments, constitutes the primary rationale underlying the continued exclusive criminal protection of the four enumerated groups (national, ethnical, racial, and religious) under the Convention and the Rome Statute.

Keywords: Genocide, Protected Groups, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Rome Statute, International Criminal Jurisprudence.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Development of the Jurisdiction of the International Criminal Court in the Light of the Development of the Group Concept in the Crime of Genocide", Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Maleke Zolghadr and Dr. Atefeh Sheikheslami for his Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Mohammad Badrnejad Horand: Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization.

Malek Zolghadr: Conceptualization, Methodology, Validation, Data Curation, Writing - Original Draft, Supervision, Project Administration.

Atefeh Sheikheslami: Conceptualization, Methodology, Validation, Data Curation, Writing - Original Draft, Supervision, Project Administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Badrnejad Horand, Mohammad, Malek Zolghadr & Atefeh Sheikheslami. "The Concept of Group in the Context of Genocide Under the Rome Statute Framework". *Journal of Legal Research*, 24, no. 62 (July 6, 2025), 75-108.

Extended Abstract

The national, ethnic, racial, and religious groups referenced in Article 2 of the 1948 UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Genocide Convention) and Article 6 of the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) are the only groups currently protected under the international legal framework for the crime of genocide. However, this enumeration is both limited and vague, lacking precise criteria to define group membership. The International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), in the landmark Akayesu judgment, addressed this conceptual ambiguity by emphasizing that members of protected groups typically belong to them involuntarily, often by birth, in a continuous and immutable manner. Despite this judicial clarification, political, cultural, and economic groups remain excluded from genocide protection under international criminal law.

This exclusion has generated significant scholarly and jurisprudential debate. One school of thought maintains that the future extension of genocide protection to political groups is unlikely, given the lack of consistent support in state practice and international jurisprudence. Advocates of this position argue that only a major paradigm shift - perhaps triggered by a globally significant atrocity - could reopen the definitional boundaries of genocide to include such groups. In contrast, another perspective holds that there is no pressing need to amend the Genocide Convention or the Rome Statute to include political or cultural groups, as crimes against humanity under Article 7 of the Rome Statute provide an adequate legal avenue for accountability. From this vantage point, the symbolic label of "genocide" may carry political and moral weight, but its application does not necessarily result in harsher penalties or more effective enforcement.

In light of these competing views, two fundamental questions arise:

Can the jurisdiction of the ICC be extended to cover other groups under the crime of genocide?

Why have political and cultural groups been excluded from the legal protections of international criminal instruments, despite appearing in earlier drafts?

This research, based on a descriptive-analytical method and utilizing library sources, explores these questions by first examining the concept of a protected group in international criminal law. It then analyzes the structural and constitutive elements of group identity and evaluates the underlying reasons for the exclusion of non-enumerated groups, particularly political and cultural ones, from the Rome Statute and the Genocide Convention.

The study finds that the principal reasons for limiting protection to the four

groups currently covered by the Convention include the absence of objective, universal criteria for identifying political, cultural, or economic groups, and the potential difficulties such expansion could pose for state ratification and legal enforcement. Nonetheless, the research also demonstrates that by aligning certain forms of political group persecution with crimes against humanity, international criminal law still offers a viable mechanism for preventing impunity and ensuring accountability - albeit outside the specific context of genocide. Furthermore, the challenges associated with recognizing political groups also apply to cultural groups, where definitional ambiguity and political concerns have similarly obstructed legal recognition.

In conclusion, while expanding the definition of genocide to include political and cultural groups remains contentious, the existing legal framework - particularly through the lens of crimes against humanity - offers alternative pathways for accountability. However, future developments in international criminal law may yet reopen the debate, especially if emerging global crises expose the limitations of the current protection regime.

مفهوم گروه در سیاق جنایت نسل‌زدایی در چهارچوب اساسنامه رم

محمد بدرنژاد هوراند^۱، مالک ذوالقدر^۲، عاطفه شیخ‌اسلامی^۳

۱. دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.
badrnajad2000@gmail.com

۲. استادیار، گروه روابط بین‌الملل، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.
*نویسنده مسئول: malekezolgadr@gmail.com

۳. استادیار، گروه حقوق، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.
atefe.sheikheslami@gmail.com

چکیده:

با توجه به لزوم حمایت از سایر گروه‌ها و نیز توجه به این نکته که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و کنوانسیون نسل‌زدایی هیچ‌گونه تعریفی از گروه بیان نشده است، بررسی تعریف گروه از منظر دکترین، کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی، پیش‌نویس اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، اساسنامه رم و نیز رویه قضایی دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و روندا در درک بهتر گستره گروه و نیز در راستای امکان‌سنجی توسعه صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در حمایت از سایر گروه‌ها ضروری می‌نماید. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فقدان معیار و ضابطه مشخص و روشن در تمییز سایر گروه‌ها از جمله گروه‌های سیاسی و فرهنگی، ملاحظات دولت‌ها در برابر توسعه مفهوم گروه و نیز نگرانی‌های ابرازشده در خصوص امکان عدم تصویب اسناد مرتبط توسط دولت‌ها به دلیل گستره بیشتر جرم نسل‌زدایی، مهم‌ترین دلایل حمایت کیفری انحصاری از چهار گروه ملی، مذهبی، قومی و نژادی در کنوانسیون

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌گاه حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/jlr.2024.420921.2468

تاریخ دریافت:
۲۷ آبان ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:
۲۵ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:
۱۵ تیر ۱۴۰۴

و اساسنامه رم بوده است.

کلیدواژه‌ها:

نسل‌زدایی، گروه، کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی، اساسنامه رم، رویه قضایی محاکم کیفری بین‌المللی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «توسعه صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در پرتو توسعه مفهوم گروه در جنایت نسل‌زدایی»، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از استاد راهنما آقای دکتر مالک ذوالقدر و استاد مشاور خانم دکتر عاطفه شیخ اسلامی بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

محمد بدرنژاد هوراند: تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی.

مالک ذوالقدر: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نظارت، مدیریت پروژه.

عاطفه شیخ اسلامی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

بدرنژاد هوراند، محمد، مالک ذوالقدر و عاطفه شیخ اسلامی. «مفهوم گروه در سیاق جنایت نسل‌زدایی در چهارچوب اساسنامه رم». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۴، ش. ۶۲ (۱۵ تیر ۱۴۰۴)، ۷۵-۱۰۸.

مقدمه

کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایت نسل‌زدایی در سال ۱۹۴۸ مبتنی بر حمایت از چهار گروه ملی، قومی، نژادی و مذهبی تنظیم شده است. در این کنوانسیون، نسل‌زدایی به معنای هر یک از اقدامات مورد نظر این سند بین‌المللی است که با هدف نابودی به‌طور کامل یا بخشی از یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی ارتکاب یابد.

در حالی که جنایت نسل‌زدایی با هدف از بین بردن یک گروه مشخص می‌شود^۱، مشکل اصلی کنوانسیون تعریف محدود آن از چیزی است که یک گروه قربانی را تشکیل می‌دهد.^۲ با این حال در سال‌های اخیر، رویه قضایی دادگاه‌های کیفری داخلی و بین‌المللی به‌طور قابل توجهی درک گروه‌های مورد حمایت را تغییر داده است.

مطابق ماده ۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت نسل‌زدایی زمانی تحقق می‌یابد که مرتکب، قصد نابود کردن تمام یا قسمتی از یک گروه ملی، قومی، نژادی و مذهبی را داشته باشد؛ بنابراین شناخت گروه برای تشخیص جنایت مذکور از اهمیت بسیاری برخوردار است. جنایت نسل‌زدایی باید علیه گروه‌های ذکرشده در سیاق ماده ۶ اساسنامه مذکور صورت گیرد تا تحقق یافته و امکان تعقیب و محکومیت مرتکبان به مجازات جنایت ذکرشده فراهم شود. با توجه به لزوم حمایت از سایر گروه‌ها از یک سو و توجه به این نکته که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و کنوانسیون نسل‌زدایی هیچ‌گونه تعریفی از گروه و حتی از گروه‌های ذکرشده در سیاق ماده بیان نشده است، از سوی دیگر، واکاوی تعریف گروه از منظر دکتین، پیش‌نویس اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و نیز رویه قضایی دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا در درک بهتر گستره گروه و نیز در راستای امکان‌سنجی توسعه صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در حمایت از سایر گروه‌ها را ضروری می‌نماید.

از این رو، در این پژوهش با توجه به اهمیت تعیین مفهوم و گستره گروه در جنایت نسل‌زدایی، به دنبال یافتن پاسخ این پرسش‌های اصلی هستیم که آیا امکان توسعه صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی به سایر گروه‌ها در جنایت نسل‌زدایی وجود دارد؟ و اساساً چرا سایر گروه‌ها از حمایت کیفری اسناد بین‌المللی مربوطه به‌رغم درج آنها در پیش‌نویس برخی از آنها محروم مانده‌اند؟ پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای درصدد بررسی این چالش‌ها در رابطه با مفهوم گروه پس

1. Scott Straus, "Contested Meanings and Conflicting Imperatives: A Conceptual Analysis of Genocide", *Journal of Genocide Research*, 3, 3(2001), 365.
2. Frank Chalk and Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide* (New Haven, London: Yale University Press, 1990), 52.

از تشریح مفهوم گروه، بررسی ساختار در گروه و عوامل مؤثر در تشکیل گروه، ویژگی‌های گروه، بررسی علل عدم ذکر سایر گروه‌ها (از جمله گروه‌های سیاسی، فرهنگی) در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی خواهد بود.

۱- مفهوم گروه

گروه^۳ مترادف در زبان فرانسه که خود از واژه ایتالیایی^۴ به معنای گره، حلقه، عقده و بسته آمده است و ظاهراً به مجموعه افراد و اشیای گردآمده در یک محله گفته می‌شود. در زبان فارسی گروه دارای مفاهیم دسته، جمع، فرقه، جمعیت و مجموعه‌ای از اشخاص است و درباره حیوانات و اشیای واقع در یک محل، موضع و موقع نیز اطلاق می‌گردد.^۵ جامعه‌شناسان درباره تعریف مفهوم گروه توافق ندارند. به هر حال شاید پذیرفته‌ترین تعریف گروه را بتوان به صورت زیر ارائه کرد: «گروه مرکب از تعدادی از انسان‌هاست که با یکدیگر روابط متقابل داشته، از عضویت خود در یک جمع (که اعضای آن از یکدیگر انتظار اعمال و رفتار مشترکی دارند) آگاه‌اند».^۶ «گروه اجتماعی عبارت از تجمع دو یا عده‌ای از افراد است که بیشتر به وسیله نیروی پیوندبخش با یکدیگر ارتباط دارند و میان آنها کنش متقابل اجتماعی برقرار است. انسان‌ها دائماً با یکدیگر در ارتباطند و این ارتباط به اشکال گوناگونی مانند زن و شوهر، خانواده، جمع دوستان، همسایگان، باشگاه‌های ورزشی و تشکیلات متعدد متجلی می‌شود. این ارتباطات به هر شکلی که ظاهر شود گروهی را تشکیل می‌دهد که شامل افرادی با تجربیات، وابستگی‌ها و خواسته‌های مشترک است. به زبان ساده‌تر، افراد در عین حال که فردیت خود را حفظ می‌کنند، به عنوان عضو یک گروه، خود را - ما - نیز می‌خوانند. مفهوم - ما - نشان می‌دهد که فرد خود را متعلق به یک گروه می‌داند».^۷ در جامعه‌شناسی، گروه دارای مفاهیم گوناگونی است و جامعه‌شناسان از دیدگاه‌های مختلف تعریف‌هایی از گروه ارائه داده‌اند. بعضی در تعریف گروه به کنش‌های متقابل اجتماعی^۸ تکیه کرده‌اند. بعضی جامعه‌شناسان روابط در گروه را پایدار و مستمر توصیف کرده‌اند و بعضی دیگر روابط درونی، تمایلات، احساسات، منافع مشترک، اعتقادات و رفتارهای همانند را در تعریف گروه در نظر گرفته‌اند. به

3. Group

4. Gruppo

۵. محمد آراسته‌خو، نقد و نگرش بر فرهنگ اصلاحات علمی - اجتماعی (تهران: چاپخش، ۱۳۸۱)، ۷۷۷.

۶. بروس کوئن، مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل (تهران: سمت، ۱۳۷۳)، ۱۲۹.

۷. حمید عضدانلو، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی (تهران: نی، ۱۳۸۶)، ۵۱۵.

8. Social Interactions

نظر می‌رسد که تنوع و گوناگونی تعریف از گروه اجتماعی با کوچکی و بزرگی گروه، کارکرد، فعالیت‌های انتفاعی یا غیرانتفاعی، تجانس و همانندی، ساخت و سازمان گروه اجتماعی، درجه عصیبت و همگرایی، یاری رساندن، پیوند و همبستگی میان اعضا و بالاخره وسعت گروه در ارتباط است. شاید بتوان گفت که گروه اجتماعی دارای ابعاد بی‌شماری است و وجود تعاریف متنوع از آن حاکی از آن است که هرکدام از این تعاریف‌ها یک یا چند بعد از ابعاد گروه اجتماعی را نشان می‌دهند.

از بین تعاریف بسیار متنوع و متفاوتی که جامعه‌شناسان از گروه داده‌اند، به چند نمونه که جامعیت بیشتری دارند اشاره می‌کنیم:

ماکس وبر در کتاب «اصول علم جامعه‌شناسی» خاطر نشان می‌کند که یک گروه اجتماعی باید «قادر به انجام یک اقدام مداوم» باشد و این «اقدام» باید به‌طور آگاه و ناآگاه متوجه یک هدف مشترک گردد.^۹ در جامعه‌شناسی، گروه، اشاره به واحدی مرکب از چند نفر می‌کند که به انواع مختلف وجود دارد. از جمله می‌توان گروه خانواده، گروه هم‌بازی، تیم ورزشی، کمیته‌های تصمیم‌گیرنده حزبی، اقتصادی و اداری، اتحادیه‌های کارگری و غیره را نام برد.^{۱۰}

آریان‌پور گروه را چنین تعریف می‌کند: گروه اجتماعی^{۱۱} که صورت کامل آن جامعه است، واحدی اجتماعی است مرکب از دو تن یا عده بیشتری انسان که بر اثر «کنش متقابل اجتماعی» به یکدیگر پیوند خورده باشند. کنش متقابل اجتماعی افعالی هستند که بین دو تن یا عده بیشتری از انسان درمی‌گیرند و در آنان نوعی هماهنگی به وجود می‌آورند. کنش متقابل اجتماعی بر «ارتباط متقابل اجتماعی» استوار است و ارتباط متقابل اجتماعی مستلزم این است که دو تن یا عده بیشتری انسان برای یکدیگر منشأ تأثیر شوند و حالات روانی خود را با وسایلی به یکدیگر انتقال دهند.^{۱۲}

با توجه به این تعاریف و ملاک‌ها در اصطلاح جامعه‌شناسی می‌توان گفت گروه مجموعه افرادی است که میان آنها روابط نسبتاً قوی و پایداری وجود دارد و در بعضی از عقاید و احساسات با هم شریک هستند و نسبت به هم نوعی کنش متقابل اجتماعی دارند و هدف یا هدف‌های مشترکی را دنبال می‌کنند. با توجه به تعاریف فوق و تعاریف دیگری که در مورد گروه به عمل آمده، می‌توان ویژگی‌های زیر را برای گروه اجتماعی برشمرد: ۱- اهداف مشترک؛ ۲- احساسات و عواطف مشترک (و در مورد گروه‌های

۹. ساموئل کینگ، جامعه‌شناسی (تهران: کتاب‌های سیمرغ، ۱۳۵۵)، ۲۳۲.

۱۰. محمد مهدی صالحی، جامعه‌شناسی معاصر (تهران: دانشکده علوم و ارتباطات اجتماعی، ۱۳۵۲)، ۵۲.

11. Social Group

۱۲. مجید مساواتی آذری، مبانی جامعه‌شناسی (تهربیز: احرار، ۱۳۸۱)، ۱۲۹.

ایدئولوژیکی عقاید مشترک)؛ ۳- ارتباط متقابل اجتماعی؛ ۴- کنش متقابل اجتماعی؛ ۵- تداوم نسبی و ۶- سازمان.

هنگامی که بحث از گروه می‌شود ذهن انسان به خصوصیت کمی آنها سوق پیدا می‌کند که عده‌ای از افراد هستند که کار مشترک انجام می‌دهند و در واقع انسان را به یاد یک تیم می‌اندازد که برای رسیدن به هدفی مشخص در حال فعالیت با یکدیگر هستند. تعبیر عامه از گروه تعبیر عددی است؛ اما باید اذعان کرد که گروه، مشخصاً ماهیتی کمی ندارد بلکه خصوصیتی دارد که باید به دور از طبیعت کمی آنها نام یک گروه را به خود بگیرند.^{۱۳} معتمدنژاد گروه را این‌گونه توضیح می‌دهد که «در علوم اجتماعی عده‌ای از افراد که برای نیل به هدفی معین، اقدامات متقابلی انجام می‌دهند، گروه اجتماعی خوانده می‌شوند. گروه‌های اجتماعی بر اثر کنش‌های متقابل تحرک پیدا می‌کنند و اعضای آنها در یکدیگر نفوذ می‌گذارند و به هم وابسته می‌شوند و یگانگی پیدا می‌کنند. از هماهنگی و تجانسی که به این ترتیب در رفتار اعضای گروه ظاهر می‌شود، رفتار مشترک گروهی پدیدار می‌گردد».^{۱۴} بروس کوئن^{۱۵} نیز در مورد گروه می‌گوید «گروه به تعدادی از آدم‌ها اطلاق می‌شود که با یکدیگر روابط متقابل دارند و بر اساس یک رشته چشمداشت‌های رفتاری مشترک به همدیگر احساس وابستگی می‌کنند».^{۱۶}

در قضیه آکایسو تعریف گسترده و جامع‌تر^{۱۷} برای حمایت از گروه‌ها (توتسی) ارائه شد؛ به عبارتی به هم‌پوشانی بین افراد توجه داشت که معیارهای مشترکی داشته‌اند. رأی آکایسو مفهوم گروه‌های مورد حمایت را بررسی کرده است؛ دشواری‌های فراروی اثبات عنصر روانی در قضیه آکایسو در پرتو انکار متهم و تناقضات شهود هم باعث شد که دیوان بر اساس قرائن و شهود دیگر و زمینه کلی وقوع جرایم، تعداد قربانیان، تکرار عمل، هدف قرار دادن سیستماتیک قربانیان به دلیل قومیت، استفاده از زبان و شیوه‌های تحقیر و تحریک‌آمیز نسبت به گروه و... برای کشف واقع استفاده نمود.^{۱۸}

در قطعنامه ۹۶(۱) مجمع عمومی هم در خصوص نسل‌زدایی به سایر گروه‌های مورد حمایت اشاره گردیده است که این خود بیانگر توجه جامعه بین‌المللی به عدم تطابق گروه‌های محدودشده با واقعیت

۱۳. مهدی منتظر قائم و عبدالعزیز تاتار، «اینترنت، سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱، ۴(۱۳۸۴)، ۲۲۸-۲۲۹.

۱۴. کاظم معتمدنژاد، وسایل ارتباط جمعی (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۱)، ۱۶۰.

15. Bruce Cohen

۱۶. بروس کوئن، درآمدی به جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی (تهران: نشر توتیا، ۱۳۷۹)، ۹۳.

17. More Holistic

18. ICTR, Akayesu Case, 1998: para 533-534-535.

جامعه بین‌المللی است؛ همچنین بیان داشته که مطابق با اصل تفسیر باید به «هدف و موضوع و سیاق کنوانسیون در حمایت از بشریت» توجه کرد.^{۱۹}

همچنین طی پانزدهمین سالگرد آغاز نسل‌زدایی رواندا در ۶ آوریل ۲۰۰۹، در خصوص گروه نیز بررسی‌هایی صورت گرفت که برگرفته از قضیه آکایسو بوده است. در تحلیل گستره مفهوم گروه در آن کنفرانس گفته شد که در قضیه آکایسو باید اوضاع و احوال کلی و وضع‌کنندگان مقررات دادگاه رواندا را مورد بررسی قرار دهیم. در واقع دیوان به هدف طراحان نسل‌زدایی توجه می‌کند و با بسط عدالت کیفری که امروزه نیز مطرح است، گروه را «گروه‌هایی که دارای ماهیت ثابت و دائمی هستند» تعریف کرده و آن را محدود به تابعیت و ملیت نمی‌کند.

در قضیه آکایسو، متهم ضمن رد اتهامات انتسابی، هم در حضور اولیه خود در ۳۰ مه ۱۹۹۶ و نیز در جلسه دادرسی ۲۳ اکتبر ۱۹۹۷، نسبت به تمام موارد کیفرخواست خود را بی‌گناه دانست.^{۲۱} یکی از دفاعیات عنوان‌شده در این پرونده این بود که متهم در ارتکاب، دستور یا مشارکت در هیچ یک از کشتارها، ضرب و شتم‌ها یا اعمال خشونت جنسی که در کیفرخواست ادعا شده بود، نقشی نداشته و در جلوگیری از کشتارهای واقع‌شده در رواندا ناتوان بوده است؛^{۲۲} اما دادگاه در نهایت و رای هر شک و تردید معقولی متقاعد شد که این اعمال مختلف توسط آکایسو با قصد خاص نابودی گروه توتسی انجام شده است. در نتیجه دادگاه برای متهم به‌طور فردی در ارتکاب نسل‌زدایی مسئولیت کیفری قائل شد.^{۲۳} در واقع، از ویژگی‌های کشتار جمعی، گروهی بودن یا به تعبیر دیگر کثرت یا تعدد مجنی‌علیه است. حتی اگر یک فرد از افراد گروه به صورتی که در ماده ۲ کنوانسیون منع و مجازات جرم نسل‌کشی مندرج است، مورد تعدی واقع شود و این عمل به قصد گسیختن رشته حیات گروه ارتکاب یابد، وصف کشتار جمعی بر این عمل صدق می‌کند. علمای حقوق در این باره بر تعلق مجنی‌علیه به یک جماعت یا گروه معین تأکید

۱۹. مواد ۳۱ و ۳۲ عهدنامه ۱۹۴۸ وین در خصوص معاهدات

۲۰. درگیری‌های قومی در کشور رواندا در سال ۱۹۹۴ میلادی منجر به کشتار و قتل عام صدها هزار نفر گردید. این وقایع با مورد اصابت قرار گرفتن هوایمای رئیس‌جمهور هوتوی رواندا در ششم آوریل ۱۹۹۴، نسبت دادن این واقعه به قوم توتسی از سوی هوتوهای افراطی و قلمداد آن به‌عنوان اعلام جنگ، منجر به آغاز تسویه‌حساب با اقلیت‌های توتسی و مخالفان رژیم هوتو به‌طور گسترده و سازمان‌یافته شد. جریانی که تا ۱۸ جولای همان سال که جبهه میهنی رواندا کنترل کشور را به دست گرفت ادامه داشت. نک: سید احمد طباطبایی و حمید میری، «دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا»، اندیشه‌های حقوقی، ۳، ۹ (۱۳۸۴)، ۳۵-۳۷.

21. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 29.

22. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 30.

23. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 734.

ورزیده‌اند. گفتنی است نسل‌زدایی با حمله به یک گروه محقق می‌شود؛ با این همه ضرورتی ندارد که این حمله پرشمار یا به‌طور گسترده باشد.^{۲۴} آنچه حائز اهمیت می‌باشد، پایداری و ثبات در تعریف گروه است که در رأی آکایسو مورد تأکید قرار گرفته است. طبق این رأی، گروه دارای ماهیتی دائمی دانسته شده که عضویت در آن معمولاً به‌طور خودکار، بدون اراده فرد و با تولد او آغاز می‌شود.^{۲۵}

بنابراین گروه ماهیتی کمی ندارد، بلکه نوع رفتار مشترک و مرام و هدف مشترک و همچنین هماهنگی و همگونی «فکری و ذهنی» اعضای آن است که آن را به یک گروه تبدیل می‌کند؛ در واقع هر گروه هویتی دارد که اعضای آن را از اعضای دیگر گروه متمایز می‌سازد و در عین حال سبب می‌شود که اعضای گروه شبیه هم شوند. ممکن است هدف و مرام این گروه عاملی برای تمایز و تشابه این گروه باشد.

۱-۱- ساخت در گروه

تمام کنش‌های افراد درون ساخت اجتماعی شکل گرفته است. اساسی‌ترین ساخت نیز گروه می‌باشد که متشکل از تعداد معدودی از موقعیت‌ها با تعداد زیادی کنش متقابل رودررو میان افرادی است که نقش بازی می‌کنند و به نهادهای فرهنگی مربوط به خود توجه پیدا می‌کنند.^{۲۶} گاهی یک گروه چندنفره که در باب موضوعی با هم بحث می‌کنند، خود بخشی از ساخت سازمانی بزرگ‌ترند که در آن کار می‌کنند. این استقرار گروه در ساخت‌های وسیع‌تر است که افراد را قادر می‌سازد تا جوامع پیچیده و منسجمی را بسازند.^{۲۷}

در ابتدای پیدایش هر گروهی، تقسیم کار و ساخت تشکیل نمی‌شود، بلکه پس از آنکه یک یا چند وجه اشتراک و هدف مهم به وجود می‌آید و افراد در گروه برای دستیابی به هدف مشترک، فعالیت و کنش متقابل منظمی داشته باشند، برای دستیابی به اهداف و انجام فعالیت‌های مشترک، به‌تدریج سازمان‌دهی به وجود می‌آید و افراد نقش‌های مختلف را بر عهده می‌گیرند. این نقش‌ها شامل نقش رهبر و دیگران است که بر اساس ضوابط خاص خود انتخاب می‌شوند.^{۲۸}

۲۴. مهدی داودی و مهرنوش ابوذری، «نسل‌کشی در میانمار از منظر حقوق بشر و حقوق بین‌الملل»، حقوق بشر اسلامی، ۷، ۱۴ (۱۳۹۷)، ۱۲۳-۱۲۵.

25. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 511.

۲۶. جاناتان اچ. ترنر، مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی، ترجمه محمد فولادی و محمدعزیز بختیاری (قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸)، ۱۸۷.

۲۷. همان، ۱۸۶.

۲۸. فرامرز رفیع‌پور، آناتومی جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه‌کاربردی (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸)، ۱۲۰.

مادامی که وظایف گروه‌ها ساده باشند، گروه‌ها نیز برای سازمان‌دهی افراد کافی هستند، اما همین که محدوده وظایف گسترده شد، از طریق پیوند دادن گروه‌ها می‌توان بر محدودیت‌های درونی آنها فائق آمد؛ بدین نحو که هر گروه قلمرو محدودی از وظایف را انجام دهد که با وظایف دیگر گروه‌ها هماهنگ باشد؛ بنابراین، آنچه از چنین تلاش‌هایی ظاهر می‌گردد، همان سازمان‌های پیچیده است.^{۲۹}

گروه‌ها معمولاً دارای دو گونه ساخت تشکیلاتی هستند: «مرئی و نامرئی». ساخت مرئی ممکن است کاملاً رسمی و یا کاملاً غیررسمی باشد. ساخت مرئی گروه، امکان تقسیم کار در بین اعضای گروه و نیز امکان انجام وظایف اساسی گروه را به دست می‌دهد. ساخت نامرئی از امور پشت پرده اعضا بر طبق اعتبار نسبی، نفوذ، قدرت، ارشدیت، توانایی، جسارت و نیروی متقاعد کردن متشکل است.^{۳۰}

۱-۲- عوامل مؤثر در یگانگی گروه

یکی از مسائل عمده زندگی اجتماعی، برقراری و حفظ همبستگی اجتماعی در گروه‌های بزرگ می‌باشد که در آنها وجود رابطه صمیمانه حاکم بر گروه‌های نخستین غیرممکن است.^{۳۱}

رابرت. اف. بیلز^{۳۲} در بررسی‌هایش از گروه‌ها، مسائل عمده پیش روی گروه‌ها را مطرح می‌کند و معتقد است یک گروه در کنار نظارت بر عوامل داخلی مؤثر بر اهداف گروه و احساسات حاکم بر روابط افراد، باید در یکپارچگی میان اعضا کوشا باشد. وی چهار مسئله عمده را که هر گروه با آن مواجه می‌شود، مشخص کرده است؛ نخست، هر گروه باید بداند که چگونه خود را با عوامل خارج از گروه که بر کارکرد آن تأثیر می‌گذارد، سازگار کند؛ دوم، گروه باید نظارت خود را بر عوامل داخلی که آن را به هدف‌هایش نزدیک می‌سازد، حفظ کند؛ سوم، لازم است نظارت خاصی بر احساسات اعضای گروه وجود داشته باشد؛ چهارم باید بین اعضای گروه امکان حفظ یکپارچگی، به صورت مطلوبی وجود داشته باشد.^{۳۳}

بر این اساس، گروه باید ابزار ایجاد انسجام اجتماعی را فراهم آورد. جامعه‌شناسان موارد متعددی را برای تقویت همبستگی گروه به وجود می‌آورند: برخی دین را عامل پیونددهنده گروه می‌دانند که نوع تعاملات گروه را معین می‌سازد؛ برخی دیگر، عوامل انسجام گروهی را در وجود روابط نخستین،

۲۹. ترنر، پیشین، ۱۹۵.

۳۰. ملکم نالز و هولدا نالز، مقدمه‌ای بر تکاپوشناسی گروه‌ها: دینامیک گروه، ترجمه محسن قندی (تهران: زهره، ۱۳۴۶)، ۶۵.

۳۱. تی بی باتامور، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن منصور و حسن حسینی کلجاهی (تهران: جامعه و اقتصاد، ۱۳۵۶)، ۱۰۶.

32. Robert F. Bales

۳۳. بروس کوئن، درآمدی بر جامعه‌شناسی، ترجمه محمد ثانی (تهران: توتیا، ۱۳۸۴)، ۱۳۲.

محدودیت ابعاد گروه و تجانس فرهنگی جستجو می‌کند.

هومنز احساس مشترک در درون گروه اجتماعی را عامل مهمی برمی‌شمارد؛ بدان معنا که هرچه کنش متقابل بین افراد بیشتر باشد، علاقه آنها به یکدیگر بیشتر می‌شود.^{۳۴}

عده‌ای وجود هدف روشن، تحرک و هماهنگی در فعالیت‌های اعضا را بر کارایی و وحدت گروه مؤثر می‌دانند.^{۳۵} برخی دیگر نیز داشتن آگاهی و درک فایده‌مند منافع مشترک مبتنی بر ایدئولوژی مستدل و پذیرفته‌شده تحت شرایط عدالت اجتماعی کامل، همراه با وجود توافق ارزشی بر ارزش‌های اصلی و نیز وجود رهبران متفکر و مدبر را که به‌مثابه الگوهای ایثاری کمک هستند، مهم‌ترین روش می‌دانند.^{۳۶}

بدین ترتیب از منظر جامعه‌شناختی، گروه‌های اجتماعی متکی به یک امر بیرونی هستند. هر گروهی برای انجام اعمال خود نیازمند مقررات، آیین‌نامه و هدف است. اعضای آن باید نسبت به اهداف گروه دلبسته و یا صرفاً خود را موافق آن نشان دهند و از ابراز تمایل، قدم فراتر نهند. اگر افراد آن، رفتار خودمدار داشته باشند و تنها به نیازهای خود توجه نمایند، منجر به اعمال قدرت می‌گردد و پایه‌های رفتار گروهی از هم گسسته می‌گردد^{۳۷} و سرانجام یگانگی گروهی خاتمه می‌یابد.

۲- گروه‌های ذکرشده در سیاق جنایت نسل‌زدایی در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

در ماده ۲ کنوانسیون منع نسل‌زدایی و در ماده ۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به گروه‌های ملی، قومی، نژادی و مذهبی اشاره شده است. گروه‌هایی که مورد حمایت کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی قرار گرفته‌اند که به‌اختصار توضیحاتی در خصوص این گروه‌ها ارائه خواهد شد.

به نظر می‌رسد در این زمینه توجه به حقوق عرفی علاوه بر حقوق معاهداتی در روبه حقوقی بین‌المللی و توجه به آنچه در خطر است امری ضروری باشد و این مسئله به اندازه تلاش برای تعیین دامنه تعریف از جنایت نسل‌زدایی حائز اهمیت است. دلیل دیگر برای بررسی مجدد حقوق عرفی در این زمینه، شفاف‌سازی است. فهرست گروه‌های مورد حمایت کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی، به‌رغم محدود بودن، دربرگیرنده اصطلاحات مبهم بدون معیارهای تکمیلی است. آنتونیو کسسه از

۳۴. رفیع‌پور، پیشین، ۱۱۳-۱۱۴.

۳۵. نالز و نالز، پیشین، ۸۳-۸۴.

۳۶. همان، ۱۷۰-۱۷۱.

۳۷. نالز و نالز، پیشین، ۷۴-۷۵.

فقدان ضوابط کنوانسیون برای گروه‌های حفاظت‌شده به‌عنوان یک اهمال «جدی» انتقاد می‌کند. همچنین، دادگاه بین‌المللی کیفری رواندا^{۳۸} اعلام کرد که «مفاهیم گروه‌های ملی، قومی، نژادی و مذهبی به‌طور گسترده مورد تحقیق قرار گرفته است و در حال حاضر، به‌طور کلی و از منظر بین‌المللی تعاریف دقیق پذیرفته‌شده‌ای پیرامون آنها وجود ندارد». به همین ترتیب، دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق^{۳۹} اعلام کرد که «تلاش برای تعریف گروه ملی، قومی یا نژادی با معیارهای بدون عیب و خطای عینی و علمی، امروزه تمرینی خطرناک خواهد بود» و بر این اساس، پیشنهاد کرد که گروه‌های هدف بر اساس زمینه خاص هر مورد دسته‌بندی شوند.

۲-۱- گروه ملی

ملی^{۴۰} منسوب به ملت^{۴۱} است. از نظر لغوی، دایرة‌المعارف لاروس ملت را این‌گونه تعریف می‌کند: «مجموعه افراد انسانی که در یک سرزمین زندگی می‌کنند و از حیث اصالت، تاریخ، آداب و عادات و در بیشتر موارد زبان، اشتراک دارند». فرهنگ لیتره نیز چنین بیانی از ملت دارد: «کشور یا مجموعه کشورهایی که ساکنان آنها به‌واسطه همبستگی ارادی و نهادهای مشترک، گرد هم آمده‌اند». فرهنگ فلسفی لالاند: «مجموعه افرادی که تشکیل یک دولت - کشور دهند و به‌عنوان یک کلیت اجتماعی مشخص، در برابر حکومت در نظر گرفته شوند، ملت را تشکیل می‌دهند».^{۴۲}

از نظر اصطلاحی دو نظریه مشخص در زمینه تعریف ملت وجود دارد که اولی ضوابطی عینی نظیر خویشاوندی قومی، نژادی و اشتراک در زبان، مذهب، فرهنگ و سرزمین را در تشکیل ملت لازم می‌داند و دومی بر ضوابطی ذهنی و شخصی نظیر تصورات جمعی، نظام ارزش‌های مشترک و خواست زیست‌جمعی تأکید می‌کند.^{۴۳-۴۴} نظریه اول از یک حالت جزم‌گرا برخوردار است و صرفاً بر همان عناصر مشترک تأکید می‌ورزد، «آن افراد انسانی که خود را متعلق به یک جامعه کل یا یک جامعه سیاسی متمایز می‌دانند و سرنوشت خود را با سرنوشت سایر افراد عضو آن جامعه، پیوند یافته می‌بینند، می‌توانند عامل

38. ICTR

39. ICTY

40. National

41. Nation

۴۲. ابوالفضل قاضی، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۰)، ۲۰۶.

۴۳. کلود آلبر کلییار، نهادهای روابط بین‌الملل، ترجمه هدایت‌الله فلسفی (تهران: نشر نو، ۱۳۶۸)، ۱۶۳-۱۶۵.

۴۴. قاضی، پیشین، ۲۰۷.

تشکیل یک ملت باشند، ملت با احساس تعلق تحقق می‌یابد.^{۴۵} موریس دوورژه از طرفداران نظریه شخص می‌گوید: «نژاد، زبان یا مذهب نیست که ملت را شکل می‌دهد بلکه ایده‌ای است که از نژاد، زبان یا مذهب در مخیله‌ها پروریده می‌شود».^{۴۶} رنان از دیگر طرفداران این نظریه از «میل به زندگی جمعی» یاد کرده و جمله معروف «ملت یک جان یا یک اصل معنوی است» را در این راستا بیان کرده است.^{۴۷-۴۸}

پرفسور کلو آلبر کلییار متفکر حقوق بین‌الملل نظریه شخصی را ترجیح می‌دهد و کشور سوئیس را به‌عنوان شاهد ادعای خود می‌آورد و می‌نویسد: «جامعه سوئیس به‌رغم یکسان نبودن در نژاد و زبان و مذهب، در اثر داشتن میل به زندگی مشترک، جامعه‌ای ملی به نام ملت سوئیس را به وجود آورده است».^{۴۹}

ای.اف.ک. ارگانسی می‌گوید: «ملت بنا بر قاعده عمومی، گروه‌های متعددی از مردم می‌باشند که در یک یا چند قطعه سرزمین مجاور به‌صورت دسته‌جمعی تحت یک حکومت زندگی می‌کنند».^{۵۰} جی.گولد می‌گوید: «یک ملت می‌تواند به‌عنوان یک اجتماع تاریخی و یک بافت فرهنگی پدید آید، بدون آنکه به خودمختاری سیاسی و حکومت دست یافته باشد».^{۵۱}

گروه ملی به اقلیتی اطلاق می‌شود که در تابعیت یک دولت به سر می‌برند و با حفظ علایق قومی، مذهبی و زبانی از اکثریت حاکم متمایزند. گروه ملی متشکل از افرادی است که خواستگاه ملی مشترک دارند، اما ممکن است ملیت کشور دیگری را پذیرفته باشند؛ بنابراین ملیت نشان‌دهنده وضعیت سیاسی - حقوقی فعلی شخص است. پس گروه ملی و ملیت گروه را نباید با هم اشتباه کرد.^{۵۲}

دیوان کیفری بین‌المللی برای رواندا با توجه به رأی دیوان بین‌المللی دادگستری گروه ملی را به مجموعه‌ای از افراد تعریف کرده است که شهروندان یک کشور بوده و از حقوق و تکالیف متقابل

۴۵. همان، ۲۰۵.

۴۶. همان، ۲۰۸.

۴۷. باقر ساروخانی، *دایره‌المعارف علوم اجتماعی* (تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۰)، ۴۷۶.

۴۸. کلییار، پیشین، ۱۶۵.

۴۹. همان، ۱۳۵.

۵۰. ای. اف. ک. ارگانسی، *سیاست جهان*، ترجمه دکتر حسین فرهودی (تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸)، ۳۸.

۵۱. ساروخانی، پیشین، ۴۷۷.

۵۲. محمدعلی اردبیلی، *حقوق بین‌الملل کیفری* (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷)، ۶۹؛ حسین فخر، «مفهوم نسل‌کشی در پرتو

رأی دیوان بین‌المللی رواندا» (همایش جهانی شدن حقوق و چالش‌های آن، مشهد، ۱۳۸۷)

برخوردارند و اظهار می‌دارد: «گروه ملی مجموعه‌ای از افراد است که دارای یک رابطه حقوقی مبتنی بر شهروندی مشترک و متصل هستند که با تقابل حقوق و تکالیف به هم پیوند می‌خورند».^{۵۳}

در رأی صادره از دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا در پرونده آکایسو، گروه ملی بر اساس تصمیم دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه نوته بام، به جمعی از افراد که الزام حقوقی مبتنی بر شهروندی مشترک، همراه با حقوق و وظایف متقابل را دارا هستند، تعریف شده است.^{۵۴} روبه قضایی بین‌المللی در قضایی نظیر نوته بام^{۵۵} و آکایسو، تابعیت و شهروندی را شاخص تشخیص گروه ملی قرار داده است.^{۵۶}

بنابراین عنصر حکومت در تشکیل یک ملت لازم نبوده و آنچه تحت عنوان ملت دارای نظام سیاسی مطرح است، فرد اجلی از گروه ملی است؛ به عبارت دیگر، مجموعه انسان‌هایی که دارای خصوصیات یک ملت و دارای نظام سیاسی هستند، «ملت» اند و مجموعه انسان‌هایی که دارای خصوصیات ملت بوده اما دارای حکومت نیستند، گروه ملی هستند.

۲-۲- گروه قومی

قوم^{۵۷} از واژه یونانی^{۵۸} به معنای مردم یا ملت گرفته شده و شامل مردمی است با ویژگی خاص دینی، نژادی، جغرافیایی و با عادات و رسوم مخصوص که در داخل یک مجموعه اجتماعی- فرهنگی گسترده جای گرفته است.^{۵۹} قوم در جوامع برده‌داری و فئودالی نوعی دیگر از اشتراک افرادی است که دارای پیوندهای خونی هستند و سرزمین، زبان و فرهنگ مشترک دارند، ولی این اشتراک هنوز به اندازه کافی پایدار نیست و در مقیاس کشوری نیز اشتراک اقتصادی هنوز کامل نیست.^{۶۰}

اطلاق قوم یا تیره به گروه‌های انسانی شامل مجموع مؤلفه‌های زیست‌شناسی، تاریخی و فرهنگی است. البته تفکیک گروه‌های قومی از گروه‌های نژادی کارچندان آسانی نیست. بدین دلیل برخی از تدوین‌کنندگان کنوانسیون منع و مجازات نسل‌زدایی فرقی میان این دو عبارت نمی‌بینند و برخی دیگر عقیده دارند که گروه‌های قومی اجتماعات کوچک یک گروه ملی را تشکیل می‌دهند.^{۶۱}

53. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 513.

54. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 512.

55. Nottebohm case (Liechtenstein v. Guatemala). Second Phase, I.C.J. Reports 1955.

۵۶. مهین دخت محاسب، کشتار جمعی (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۶)، ۲۶.

57. Ethnic

58. Ethnos

۵۹. آلن بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی (تهران: نشر کیهان، ۱۳۷۵)، ۲۳۳.

۶۰. داریوش آشوری، دانشنامه سیاسی فرهنگ و اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی (تهران: مروارید، ۱۳۹۷).

۶۱. اردبیل، پیش‌ب، ۷۱.

دیوان کیفری رواندا در قضیه آکایسو گروه قومی را چنین تعریف می‌کند: گروهی که اعضای آن از زبان و فرهنگ مشترکی برخوردار باشند.^{۶۲} معیار تشخیص و تعیین وابستگی افراد به گروه، یک معیار ذهنی^{۶۳} است نه عینی.^{۶۴}

دادگاه بین‌المللی کیفری رواندا در این مورد اظهار داشته «گروه قومی گروهی است که اعضای آن از زبان یا فرهنگ مشترک برخوردار باشند یا گروهی است که خود را چنین می‌پندارد یا گروهی که دیگران از جمله مرتکبان جرم، آن را چنین می‌پندارند».

در بسیاری از موارد ویژگی‌های فرهنگی مانند مذهب یا پوشش را نیز به آن می‌افزاید. طرفداران رویکرد نخست را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:

گروه نخست کسانی هستند که بر پیوندهای بیولوژیکی (نژادی) اعضای یک گروه قومی تأکید می‌کنند. این افراد اغلب متعلق به سال‌هایی هستند که اندیشه تمایز نژادی نوع بشر اندیشه‌ای مسلط بود.

اندیشه تمایز نژادی در تمامی قرن نوزدهم و حتی اوایل قرن بیستم بر مطالعات قوم‌شناختی حکم‌فرمایی می‌کرد. در این دوران قوم‌شناسان اغلب بر وجه تمایزات طبیعی و مورفولوژیک انسان‌ها چون اندازه و شکل جمجمه انسان تأکید داشتند. گوینو، گوستاکیلم و واشر دولاپوژ از جمله صاحب‌نظران معروف این اندیشه بودند.

کلم در مطالعات قوم‌شناختی خود تمامی نژادهای انسانی را به دو تیپ تقسیم می‌کرد. با کشف مکانیسم وراثت، اعتبار علمی نظریه ویژگی‌های جمجمه به‌عنوان شاخصی برای تیپ‌های مختلف نژادی مردود گردید و به جای آن به گروه‌های خونی و نقش آنها در تفکیک تیپ‌های مختلف نژادی توجه شد.^{۶۵}

در نیمه دوم قرن بیستم، قوم‌شناسان به میزان زیادی از اندیشه‌های نژادی پرهیز می‌کردند؛ وقایع تأسف‌بار جنگ جهانی دوم و رژیم آپارتاید آفریقای جنوبی را می‌توان دلیل این امر دانست.

گروه دوم متعلق به دوره‌ای است که افسانه تمایز نژادی به فراموشی سپرده شد و در نتیجه تنها بر تمایزات فرهنگی همچون زبان، دین و آرایش ظاهری تأکید می‌گردید. آنتونی اسمیت و هاتچینسون این

62. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 513.

63. Subjective

64. Objective

۶۵. ژان پواریه، تاریخ مردم‌شناسی، ترجمه پرویز امینی (تهران: انتشارات خردمند، ۱۳۷۰)، ۳۳.

تمایزات را عینی می‌خوانند. در میان جامعه‌شناسان گیدنز^{۶۶} و کوهن^{۶۷} و در میان انسان‌شناسان پانوف، پرن^{۶۸}، بیتس و پلاگ^{۶۹} در این گروه قرار دارند.

دومین رویکرد به روابط درونی اعضای یک گروه، مرزهایی که گروه میان خود و دیگر محیط‌ها ترسیم می‌کند، نظر دارد. صیانت از این مرزها بر عهده مکانیسم‌هایی است که روابط میان اعضای گروه را به‌عنوان روابطی پایدار در طول تاریخ تعیین می‌کند. اسمیت و هاتچینسون این رویکرد را رویکرد ذهنی می‌خوانند. مانینگ ناش معتقد است که مرزهای گروه قومی، مکانیسم‌هایی را برای صیانت از گروه در بردارند که شاخص‌هایی فرهنگی را برای شناخت تفاوت میان گروه‌ها به دست می‌دهند. این شاخص‌ها چند ویژگی دارند: نمادین هستند، یک عضو را از غیرعضو تمییز می‌دهند، شرایط عضویت را مشخص می‌کنند و در واکنش به شرایط و محیط‌های اجتماعی خود را نمایان می‌سازند. این شاخص‌ها که عناصر محوری قومیت هستند، عبارت‌اند از: خویشاوندی یا تداوم بیولوژیکی، هم‌سفرگی و همیاری در ارتباط با محیط طبیعی و آیین مقدس مشترک که عناصر مقدسی را معرفی می‌نمایند. این عناصر، استعاره‌های واحد و به لحاظ تاریخی پیوسته‌ای هستند که با ساده شدن به عناصر خون، ماده و خدا تبدیل می‌شوند.^{۷۰} این استعاره‌ها هستی گروه را در هنگام پیدایش در زمان تاریخی صفر شکل می‌دهند و با تداومشان در طول تاریخ به گروه قومی بقا و حیات می‌بخشند و از آنجا که تاریخ هر گروه قومی با خود گروه به دنیا می‌آید، حماسه‌ها، رازها و معماهایی فرهنگی از شکوه و عظمت نخستین این گروه هستند.^{۷۱}

۶۶. گیدنز به ساختارهای فرهنگی در تمایز اقوام توجه بیشتری نشان داده است. هرچند برخی از شاخص‌هایی که در این خصوص ارائه می‌دهد، تا حدی مهم به نظر می‌رسند. وی این شاخص‌ها را چنین معرفی می‌کند: «برای تشخیص گروه‌های قومی از یکدیگر از ویژگی‌های مختلف بسیاری می‌توان استفاده کرد، اما معمول‌ترین آنها عبارت‌اند از: زبان، تاریخ یا تبار (حقیقی یا خیالی) مذهبی و شیوهای لباس پوشیدن و آرایش».

۶۷. کوئن جامعه قومی را معادل جامعه روستایی کوچک می‌داند. از این دیدگاه، وی یک گروه قومی را چنین تعریف می‌کند: «جامعه روستایی که به آن جامعه کوچک یا جامعه قومی نیز گفته‌اند، به گروهی از انسان‌ها اطلاق می‌شود که دارای نحوه زندگی مشابه، زبان، آداب و رسوم و مقتضیات اجتماعی مشترکی‌اند».

۶۸. در تعریف گروه قومی یکسره به فرهنگ به‌عنوان وجه تمایز توجه نشان داده‌اند. بدون آنکه این وجه تمایز را یک‌به‌یک مشخص ساخته و معرفی نمایند. آنها در تعریف گروه قومی می‌نویسند: «قوم یا گوه قومی به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که به یک فرهنگ (زبان، آداب و رسوم و غیره) تعلق داشته و از این طریق شناخته می‌شود».

۶۹. قومیت را مبنایی برای تعیین رده‌های اجتماعی می‌دانند. به نظر آنان این رده‌بندی از تفاوت‌های اجتماع ملی، زبانی و با مذهبی ناشی می‌شود.

۷۰. خون، نماد پیوندهای خونی و خویشاوندی گروه، ماده، نماد پیوندهای مادی گروه یا به عبارتی شیوه تطبیق گروه با محیط زیست خود و خدا، نماد پیوندهای قدسی و فراانسانی گروه است.

۷۱. فهیمه حسین‌زاده، «گروه‌های قومی ایران، تفاوت‌ها و تشابه‌ها»، فصلنامه مطالعات ملی، ۲، ۸ (۱۳۸۰)، ۴۷.

در واقع قومیت به فرهنگ، آداب و سنن شخص برمی‌گردد که از محیطی که به آن تعلق دارد، نشئت می‌گیرد. اقوام مختلف با توجه به مناطق گوناگونی که در آن هستند، مشخص می‌شوند نه مشخصات فیزیکی‌شان.

۲-۳- گروه نژادی

نژاد از ریشه هندواروپایی^{۷۲} به معنی ریشه و شاخه گرفته شده است.^{۷۳} محور تعریف در نژاد، زیستی است. از این دیدگاه نژاد را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «یک گروه انسانی است که از سایر گروه‌ها به وسیله مجموعه‌ای از صفات جسمانی-توارثی متمایز شده است، صفات تشریحی یا جسمانی مانند رنگ پوست، شکل سر و غیره».^{۷۴} ویژگی‌های نسبی پذیرفته‌شده برای نژاد را به شرح زیر خلاصه کرده‌اند: «اتکا بر مشخصات جسمانی نظیر رنگ پوست، چشم، قد و...، پذیرش ضمنی تأثیر مشخصات بر حالات روانی نظیر اندیشه، رفتار و...، اتکا بر طبیعی و ارثی بودن مشخصات، تأکید بر خلوص گروه‌های نژادی و عدم اختلاط، اتکا بر دائمی بودن این مشخصات و عدم تغییر آنان بر اثر اکتساب».^{۷۵} اعتقاد بر این است که ده‌ها نژاد وجود دارند که جزو چهار گروه بزرگ می‌باشند. این نژادها سفید، زرد، سیاه و نژادهای اولیه هستند. خاطرنشان می‌شود، با توجه به اینکه همیشه خصوصیات جسمانی مشخص نیستند طبقه‌بندی گوناگون از نژادها می‌شود.^{۷۶} نژاد به خصوصیات بیولوژیکی شخص برمی‌گردد و شامل رنگ پوست، رنگ مو، رنگ چشم و مشخصاتی از این قبیل است. حتی شامل بیماری‌های خاصی که یک نژاد ممکن است به آن مبتلا شوند، هم می‌شود.

در انسان‌نگاری، نژاد شامل گروهی از انسان‌هاست که بر پایه ویژگی‌های زیستی خاص و دائمی منقسم و معین شده است و از نژاد خالص برای مشخص ساختن گروهی محدود که به جهت انزوا و شرایط زندگی، دارای ویژگی جسمانی نسبتاً خاص و همگنی هستند، به کار می‌رود. همچنین در معنایی مخصوص اسلاف و اخلاف یک خانواده نیز یک نژاد را تشکیل می‌دهند. در بعضی از موارد به نادرست واژه‌های نژاد، ملت، مردم، گروه زبانی و فرهنگ مشتبه می‌شوند، اما باید توجه داشت که اینان از یکدیگر

72. Wrad

۷۳. ساروخانی، پیشین، ۶۰۲.

۷۴. میشل پانوف و میشل پرن، فرهنگ مردم‌شناسی، ترجمه دکتر اصغر عسگری خانقاه (تهران: نشر ویس، ۱۳۶۸)، ۳۱۳.

۷۵. ساروخانی، پیشین، ۶۰۳.

۷۶. پانوف و پرن، پیشین، ۳۱۳.

تمایز دارند.^{۷۷}

گروه نژادی مجموعه‌ای از انسان‌هاست که از ویژگی‌های مشترک بدنی و زمینه‌ای همانند رشد روانی برخوردارند. واژه نژاد در کنوانسیون ۱۹۴۸ صرفاً در مفهوم زیست‌شناسی آن به کار رفته و مراد از آن، بیان یک سلسله همانندی‌های بدنی گوناگون در بین انسان‌ها است که از نسلی به نسل دیگر به ارث رسیده است.^{۷۸}

نژاد در معنای زیست‌شناختی و جامعه‌شناختی به کار می‌رود. در معنای زیست‌شناختی بررسی و مطالعه نژادهای انسانی بر اساس ویژگی‌های طبیعی جسمانی به کار می‌رود؛ اما در معنای جامعه‌شناختی مبنایی برای طبقه‌بندی برای استفاده از مزایای اجتماعی است.^{۷۹} نژادگرایی را می‌توان در عام‌ترین مفهوم بارور به وجود نژادهای انسانی و برتری نژاد «خود» نسبت به نژادهای «دیگر» تعریف کرد. این تعریف قائل به یک نوع طبقه‌بندی سلسله‌مراتبی میان نژادها بر اساس قابلیت‌ها و خصوصیات بیولوژیک آنها است؛^{۸۰} زیرا بر این باور است که مقولات نژادی مبنایی برای تعیین ویژگی‌های روحی، اخلاقی و اجتماعی انسان‌ها هستند. نظریات نژادی ابتدا بر اساس مدعیات زیست‌شناختی مطرح شد و با انتشار کتاب «منشأ انواع» داروین در دهه ۱۸۵۰ قبل عام یافت^{۸۱} و با ورود عقاید سیاسی و اجتماعی به یک ایدئولوژی تبدیل شد. امروز تاریخ طبیعی بشر، ریشه مشترکی برای همه وضع کرده و زیست‌شناختی هیچ مدرکی در مورد تأثیر تفاوت‌های ژنتیکی بر اصول اخلاقی که نظریه‌پردازان نژادگرا مطرح می‌کردند، نیافته است؛ حتی دانشمندان علوم اجتماعی بر این اصل تأکید دارند که نژاد صرفاً ساخته‌ای اجتماعی است.^{۸۲}

دیوان رواندا معتقد است که تعریف کلاسیک گروه نژادی مبتنی است بر ویژگی‌های جسمانی ارثی که معمولاً در منطقه جغرافیای خاص مورد شناسایی قرار گرفته و مستقل از عوامل فرهنگی، زبانی، ملی یا مذهبی هستند.^{۸۳}

گروه نژادی مجموعه‌ای از انسان‌ها است که از ویژگی‌های مشترک بدنی و زمینه‌هایی مانند رشد

۷۷. بیرو، پیشین، ۳۱۶.

۷۸. اردبیلی، پیشین، ۶۹.

۷۹. آنتونی گیدنز، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی (تهران: نشر نی، ۱۳۸۷)، ۳۵۷.

۸۰. ناصر فکوهی، تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی (تهران: نشر نی، ۱۳۸۱)، ۱۱۷.

۸۱. ایان مک‌لین، فرهنگ علوم سیاسی آکسفورد، ترجمه حمید احمدی (تهران: میزان، ۱۳۸۷)، ۸۰۶.

۸۲. همان، ۸۰۷-۹۷۴.

83. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 513.

روانی برخوردارند. یک گروه نژادی از سایر گروه‌های نژادی با ویژگی‌های جسمی ارثی که اغلب از طریق مناطق جغرافیایی، عوامل زبانی، فرهنگی، ملی یا مذهبی شناخته شده‌اند، مشخص می‌شود؛^{۸۴} بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در تعریف نژاد به خصوصیات فرهنگی، تاریخی و سرزمینی توجه نمی‌شود.

۲-۴- گروه مذهبی

مذهب در اصطلاح علم کلام اسلامی، طریقه‌ای خاص در فهم مسائل اعتقادی، خاصه امامت که منشأ اختلاف در آن توجیه مقدمات منطقی و یا تفسیر ظاهر کتاب خداست، می‌باشد.^{۸۵} از مذهب تعاریفی ارائه گردیده که عنصر مشترک آنها بعد غیرمادی و مابعدالطبیعه آن است. به‌زعم دورکیم «دین نظامی است همبسته و متشکل از اعتقادات و اعمالی در برابر موجودات مقدس، یعنی مجزا و ممنوع التماس». بولی نیز از دین این‌گونه تعریف می‌کند: «دین مجموعه باورها و اعمالی را در برمی‌گیرد که نسبت به یک واقعیت یکتا یا جمعی، اما متعالی پدید می‌آید. واقعیتی که انسان خود را بدان وابسته می‌داند و درصدد تماس و ارتباط با آن است».^{۸۶}

مذهب به معنای طریقه و روش به معنای رأی و به معنای اعتقادی که بر اساس آن فعلی را انجام می‌دهند، آمده است. در اصطلاح ادیان به همین معنای اخیر یعنی معتقدی که بر اساس آن فعلی را انجام می‌دهند، مذهب گفته می‌شود.^{۸۷} مذهب معمولاً کاربردش اخص از دین است، یعنی دین عام است و مذهب خاص. مثلاً دین مبین اسلام عام است و شامل همه فرقه‌های اسلامی می‌شود و لذا شیعه و سنی همه بر این اعتقادند که اگر کسی به وجود خداوند و یگانگی او و نبوت پیامبر اکرم (ص) و آنچه او از جانب خدا آورده، اقرار نماید، مسلمان است و آثار اسلام که در کتب فقه بیان شده بر آن مترتب است.^{۸۸}

تعریف مذهب (دین) از نظر دورکهایم فاقد هر نوع اشاراتی به الوهیت است. او در باب مذهب (دین) چنین می‌گوید «یک مذهب (دین) عبارت از نظامی است به‌هم‌پیوسته متشکل از باورها، اعمالی در رابطه با اشیای مقدس، یعنی اشیائی خاص و متمایز که تماس با آنان ممنوع است. این باورها و اعمال

۸۴. محاسب، پیشین، ۲۶.

۸۵. علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷)

۸۶. ساروخانی، پیشین، ۶۳۲.

۸۷. سعید شرتونی، اقرب الموارد فی فصح العربیه و الشوارد (قم: انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ ق)، ۲۵۱.

۸۸. علی ربانی گلپایگانی، فرق و مذاهب کلامی (قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۷۷)، ۲۰.

تمامی کسانی را که بدان می‌پیوندند در یک جماعت اخلاقی، به نام کلیسا، پیوسته و متحد می‌سازد.^{۸۹} در تعریف مشهور دیگری که بولی^{۹۰} در این باب ارائه می‌دهد به‌طور روشن به واقعیت الهی دین اشاره می‌کند، به این قرار که: «مذهب (دین) عبارت است از مجموع باورها یا اعمالی در رابطه با یک واقعیت عینی یا دست‌کم عینی انگاشته، یکتا یا جمعی، اما تا حدودی والا و از جهاتی شخصی که انسان به هر صورت خود را وابسته بدان می‌داند و میل دارد در ارتباط با آن بماند».^{۹۱}

گروه دینی به جمعیتی اطلاق می‌شود که از یک آرمان مشترک معنوی تبعیت می‌کنند. پیروان ادیان معمولاً با گذاردن اعمال و مناسک خاص که نشان‌دهنده وحدت عقیده در میان آنهاست، از پیروان سایر ادیان به سهولت بازشناخته می‌شوند.^{۹۲} عقل به‌طور کلی امکان مطالعه دین را با جوانب گوناگون به دست می‌دهد و در دانش رشته‌های بسیاری بدان مربوط است. از جمله تاریخ ادیان، فلسفه دین، جامعه‌شناسی دین، روان‌شناسی دین و...^{۹۳}

گروه مذهبی گروهی است که اعضای آن مذهب، دین یا سبک پرستش واحد یا اعتقادات مشترک دارند. در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر از شناسایی حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری و حقوق یکسان انتقال‌ناپذیر آنان و اینکه عدم شناسایی و تحقیر حقوق بشر منتهی به اعمال وحشیانه‌ای گردد، سخن گفته است. طبق ماده ۲ اعلامیه هرکس می‌تواند بدون هیچ‌گونه تمایز مخصوصاً از حیث نژادی، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و همچنین ملیت، وضع اجتماعی، ثروت، ولادت و یا هر موقعیت دیگر از تمام حقوق و کلیه آزادی‌هایی که در اعلامیه ذکر شده است، بهره‌مند گردد.^{۹۴}

در ماده ۲ میثاق بین‌المللی (حقوق مدنی و سیاسی) و میثاق بین‌المللی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی عنوان شده است که کشورهای طرف این میثاق متعهد می‌شوند که اعمال حقوق مذکور در این میثاق را بدون هیچ‌گونه تمایز از قبیل نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا عقیده دیگر، اصل و منشأ ملی و اجتماعی نسبت به هر وضعیتی دیگر تضمین نمایند.^{۹۵} از مطالعه اعلامیه و

۸۹. بیرو، پیشین، ۳۲۰.

90. Boullaye

۹۱. همان، ۳۲۱.

۹۲. اردیلی، پیشین، ۷۸.

۹۳. بیرو، پیشین، ۳۲۱.

۹۴. محاسب، پیشین، ۲۶.

۹۵. همان، ۲۸.

میثاق‌های فوق برداشت می‌شود که سازمان ملل بین مذهب و عقیده دیگر تفاوت قائل شده است و در قرارداد نسل‌زدایی مذهب را نمی‌توان شامل هر عقیده‌ای دانست و بدین ترتیب ماده ۲ میثاق بین‌المللی پس از حذف کلمه سیاسی در سال ۱۹۴۸ به تصویب مجمع عمومی رسید.^{۹۶}

اما مفهوم گروه مذهبی پیچیدگی موجود در مفهوم سایر گروه‌ها را ندارد و می‌تواند شامل هر مجموعه مذهبی باشد که از طریق یک ایدئال معنوی به هم پیوند می‌خورد. از نظر دیوان کیفری برای رواندا گروه مذهبی گروهی است که اعضای آن از دین، اعتقاد یا روش عبادت مشترکی برخوردارند؛^{۹۷} بنابراین گروه مذهبی را می‌توان مجموعه‌ای از افراد دانست که عامل پیونددهنده آنان مذهب یا دینی است که مبتنی بر یک عنصر متعالی و مقدس باشد که آنها را به صورت یک کل نشان داده و درون، احساس همبستگی کرده و این امر در خارج شناخته شده باشد.

در هر حال، در کنار وجود ابهامات و اختلاف‌نظرها در تعاریف اصطلاحات مرتبط با گروه در جنایت نسل‌زدایی، چالش دیگر مسئله سایر گروه‌های ذکر نشده در تعریف جنایت نسل‌زدایی و در نتیجه فقدان حمایت کیفری تحت لوای این جنایت از منظر بین‌المللی است. جای خالی این موضوع به‌ویژه در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی که هدف دیوان را مقابله با هر نوع بی‌کیفرمانی در برابر جدی‌ترین جنایاتی که نظم، صلح و امنیت بین‌المللی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند، قابل توجه است.

۳- گروه‌های ذکر نشده در سیاق جنایت نسل‌زدایی در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

در ماده ۲ کنوانسیون نسل‌زدایی و در سیاق ماده ۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی جای سایر گروه‌ها از جمله گروه‌های سیاسی و فرهنگی خالی بوده و مورد حمایت کنوانسیون و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی قرار نگرفته‌اند. در این قسمت به بررسی برخی از این گروه‌ها و دلایل عدم اشاره به آنها خواهیم پرداخت.

۳-۱- گروه‌های سیاسی

گروه‌های ملی، قومی، نژادی و مذهبی مورد حمایت کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی قرار گرفته و به عبارت دیگر معنی‌علیه این جنایت یکی از انواع چهارگانه باید باشد، اما در پیش‌نویس اصلی کنوانسیون، غیر از چهار گروه مذکور، گروه‌های سیاسی نیز مورد حمایت قرار گرفته بودند.

۹۶. عبدالرضا یوسفی میانجی، «جامعه جهانی و مواجه با نسل‌کشی و جنایت علیه بشریت»، ماهنامه پژوهش ملل، ۲۱، ۲ (۱۳۹۶)، ۱۰۱.

97. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 515.

در زمان طرح پیش‌نویس در کمیسیون ششم مجمع عمومی، مسئله «گروه سیاسی» مورد تردید قرار گرفت و نمایندگان کشورها بر سر گنجانیدن و حذف این گروه از اعداد گروه‌های حمایت‌شده اختلاف‌نظر پیدا کردند. کمیسیون در هفتاد و پنجمین نشست خود با ۲۹ رأی موافق، ۱۳ رأی مخالف و ۹ رأی ممتنع تصمیم به باقی گذاشتن این گروه در ماده ۲ گرفت، اما موضوع به اینجا ختم نشد. کمیسیون مزبور در یک‌صد و بیست و هشتمین نشست بر اساس پیشنهاد نمایندگان مصر، ایران و اروگوئه تصمیم به سنجش دوباره آرا در موضوع استثنا کردن عبارت «گروه سیاسی» از ماده ۲ گرفت. رأی‌گیری نسبت به پیشنهاد به عمل آمد که با ۲۲ رأی موافق، ۶ رأی مخالف و ۱۲ رأی ممتنع تصویب و در نتیجه عبارت مزبور از ماده ۲ حذف گردید.^{۹۸}

در همین خصوص لازم به ذکر است که اولین کنگره جهانی یهود توصیه کرده بود که گروه‌های سیاسی از تعریف کنوانسیون استثنا شوند. توصیه بر این استدلال استوار بود که ممکن است در پذیرش کنوانسیون به واسطه اختلاف این مسئله تا تصویب نهایی به همین شکل باقی بماند و بدین ترتیب گروه‌های سیاسی از حمایت این پیمان محروم شدند. این محرومیت در آن زمان با مخالفت‌های شدید برخی گروه‌ها و انجمن‌ها روبه‌رو شد. آنها اعتقاد داشتند که با این عمل، گروه‌های سیاسی بیش‌از‌پیش در خطر نابودی قرار می‌گیرند و اضافه می‌کردند که مصالحه بر سر یک اصل به‌مثابه رها کردن اصل است.^{۹۹}

این در حالی است که به استناد آمار معتبر، در برخی موارد تعداد قربانیان نسل‌زدایی‌ها با زمینه سیاسی و کیفیت خشونت به کار رفته علیه آنها به‌مراتب بیش از مواردی است که مطابق کنوانسیون نسل‌زدایی به دلیل تعلق به یکی از چهار گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی، قطع به‌یقین، قربانیان نسل‌زدایی شمرده می‌شوند. شاهد مثال آن، اعدام و کشتار ناشی از قحطی میلیون‌ها نفر در چین در سال‌های ۱۹۴۸-۱۹۷۶ است که اغلب جنبه سیاسی داشت و یا نمونه کشتارهای سیاسی در کامبوج و جنایات خمرهای سرخ در سال‌های ۱۹۷۵-۱۹۷۸.^{۱۰۰}

لازم به ذکر است که در حذف گروه‌های سیاسی از شمول حمایت کنوانسیون، اگرچه دلیل اصلی اغلب دولت‌های خواهان حذف گروه‌های سیاسی، پرهیز آنان از قرار گرفتن در معرض اتهامات احتمالی

98. Year book of the U.N., 1948, 9,p. 954.

99. Josef L. Kunz, "The United Nations Convention on Genocid", *American Journal of Internation law*, 43, 4(1949), 743.

۱۰۰. رضوان باقرزاده و مهدی حسین تبریزی، «امکان‌سنجی جرم‌انگاری ژنوسید سیاسی با تکیه بر اسناد بین‌المللی؛ تطبیق واقعیت و حقوق بین‌الملل»، *حقوقی بین‌المللی*، ۶۲، ۳۷(۱۳۹۹)، ۲۳۷.

آتی بود، عذر آشکار آنها، فقدان ضابطه‌های مشخص در شناسایی چنین گروه‌هایی عنوان شد.^{۱۰۱} از این رو موضوع بحث شناخت گروه‌های سیاسی است. ضرورت این شناخت بدان جهت است که بعضاً تشخیص نوع کشتار در گروه‌هایی با هویت مشخص ملی، قومی، نژادی یا مذهبی و در عین حال با گرایش‌های سیاسی، مشکل و مبهم می‌گردد.

بنا بر بررسی‌های انجام شده معیار و ضابطه مشخص و روشنی در تمییز گروه‌های سیاسی که از سوی دکترین ارائه شده باشد، یافت نشده است؛ تنها در پژوهش هارف و گیور عنوان شد که: «برای این نوع کشتار جمعی تعریف عموماً پذیرفته‌شده‌ای وجود ندارد، اما بر این مسئله توافق وجود دارد که این عمل دولتی محسوب می‌شود».^{۱۰۲}

بدین ترتیب، دولتی بودن عمل، موضوعی است که در این دیدگاه‌ها به آن توجه شده است، این عنصر از دیدگاه این پژوهش نیز جزئی لاینفک از کشتار سیاسی است، زیرا سیاست با پدیده قدرت در ارتباط است و پدیده قدرت در ساختار یک جامعه به‌طور مستقیم به دولت مربوط می‌شود، پس دولت است که مرتکب چنین عملی می‌شود؛ هرچند بر اساس شواهد عینی باید پذیرفت که کشتار سیاسی صرفاً یک عمل دولتی نیست و گروه‌های سیاسی معارض نیز ممکن است یکدیگر را مورد چنین تهاجماتی قرار دهند. صرف معیار فوق یعنی مخالفت اعضای گروه با دولت نمی‌تواند معیاری برای این تشخیص باشد، به‌ویژه زمانی که کل اعضای گروه از جمله کودکان، جزء قربانیان باشند.

بنابراین گروه‌های سیاسی به هر مجموعه‌ای از افراد که با دولت وقت مخالفت دارند، اطلاق نمی‌گردد. آنچه در مورد گروه‌های سیاسی می‌دانیم آن است که این گروه‌ها از اوایل قرن نوزدهم با آیین‌های انتخابی پا به صحنه جوامع گذاشتند. موریس دوورژه در این زمینه می‌گوید: «در نیمه اول قرن نوزدهم به هنگام صحبت از احزاب، اساساً بیشتر منظور مسلک‌ها بود تا انسان‌هایی که خود را متعلق به این مسلک‌ها می‌دانستند. نویسندگان آمریکایی سال ۱۸۲۰-۱۸۴۰ و خود ما بیشتر بر ساختار انگشت نهادیم و در احزاب به‌ویژه جنبه «ماشین» تشکیلات و «دستگاه» را مورد ملاحظه قرار دادیم».^{۱۰۳} غیر از این تعریف، متأسفانه هیچ‌گونه تعریف دیگری در فرهنگ سیاسی یافت نشد، اما در نظر گرفتن همین

۱۰۱. همان، ۲۴۲.

102. Barbara Harff and Ted Roert Gurr, "Toward empirical theory of genocides and politicides: Identification and measurement of cases Since 1945", *International Studies Quarterly*, 32, 3(1998), 360.

۱۰۳. موریس دوورژه، جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه دکتر ابوالفضل قاضی (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۷)، ۴۳۹.

مقدار، اگر به‌عنوان تعریف محسوب شود و نیز با کمک از مفهوم قدرت، می‌توان گفت که مجموعه‌ای از افراد که به شکلی سازمان‌یافته در ارتباط با پدیده قدرت در جامعه به فعالیت می‌پردازند، یک گروه سیاسی محسوب می‌شوند.

ذکر این نکته ضروری است که تصمیم‌کنندگان کنوانسیون مذکور مبنی بر حذف گروه‌های سیاسی از شمول حمایت مندرج در سند مذکور، بر اساس دو ملاحظه بود. اول اینکه در طراحی گروه‌های برخوردار از حمایت مندرج در کنوانسیون، تهیه‌کنندگان، معیار ثبات را به کار گرفتند. چه آن گروه از آن دسته گروه‌هایی باشد که افراد معمولاً در آن متولد و یا از گروه‌هایی باشد که اغلب هویت خود را برای مدت نسبتاً طولانی در آنها حفظ می‌کنند. گروه‌های ملی، مذهبی، قومی و نژادی موضوعی که شامل حال گروه‌های سیاسی نشد. دوم، برخی از تنظیم‌کنندگان نگران بودند که گنجاندن گروه‌های سیاسی در ماده دوم مانعی برای تصویب آن توسط بسیاری از کشورهای شود که نگران بودند متهم به جنایت نسل‌زدایی گروه‌های براندازی که سعی در سرکوب آنها داشتند، شود. در نهایت، اکثر تهیه‌کنندگان کنوانسیون که طرفدار گنجاندن گروه‌های سیاسی در ماده دوم بودند، متقاعد شدند که حذف بند گروه‌های سیاسی را بپذیرند تا مانع مذکور در تصویب آن از بین برود.^{۱۰۴}

به عقیده برخی، آینده حمایت کیفری بین‌المللی از گروه‌های سیاسی بعید و مبهم می‌نماید. به‌ویژه با توجه به اینکه گروه‌های سیاسی به‌طور مداوم و گسترده در روبه‌بین‌المللی مورد حمایت قرار نگرفته‌اند. شاید فقط یک رویداد جهانی قادر به راه‌اندازی مجدد مفهوم نسل‌زدایی، در بجه مورد نیاز برای بهره‌مندی گروه‌های سیاسی از تدابیر حمایتی در این سطح را فراهم کند.^{۱۰۵} امری که توجه ویژه جامعه جهانی را به لزوم حمایت کیفری از این نوع گروه‌ها در کنار گروه‌های ملی، مذهبی، قومی و نژادی در محاکمات کیفری بین‌المللی و در سیاق جنایت نسل‌زدایی معطوف کرده و منجر به اتخاذ سازکارهای مورد نیاز تقنینی در سطح بین‌المللی و ملی گردیده است. این در حالی است که به اعتقاد برخی دیگر، اساساً نه نیازی به جرم‌انگاری نسل‌زدایی در برابر حمایت از گروه‌های سیاسی است و نه اصلاح قوانین حقوق

104. Lawrence J. LeBlanc, "The United Nations Genocide Convention and Political Groups: Should the United States Propose an Amendment?", *Yale Journal of International Law*, 13, (1984), 294.

۱۰۵. از این رو برخی معتقدند همان‌طور که هولوکاست به‌تنهایی الهام‌بخش قانونی شدن تعریف جرم نسل‌کشی که امروزه مورد حمایت قرار می‌گیرد، شد، رویدادی با اهمیت مشابه نسبت به یک گروه سیاسی برای اعتباربخشی به حمایت از

گروه‌های مذکور ضروری می‌نماید. نک:

David Shea Bettwy, "The Genocide Convention and Unprotected Groups: Is the Scope of Protection Expanding under Customary International Law?", *Notre Dame Journal of International & Comparative Law*, 2, 1(2011), 195.

بین‌الملل در این زمینه، بلکه وجود قوانین و مقررات مربوط به جنایت علیه بشریت، خود تضمینی است در مقابله با بی‌کیفرمانی و مجازات مرتکبان این نوع جرایم است. ضمن آنکه عنوان جنایت نسل‌زدایی حاوی مجازات شدیدتری نیست که عدم تبعیت از آن، مقابله جدی با رفتارهای مشابه را زیر سوال ببرد. ممکن است برخی استدلال کنند که شرط بخشی از حمله سیستماتیک و گسترده بودن رفتار برای تلقی به عنوان جنایت علیه بشریت، ضرورت ایجاد مفهوم نسل‌زدایی سیاسی را ایجاب می‌کند. با این حال تجربه محاکم بین‌المللی و تاریخچه نسل‌زدایی نشان‌دهنده این است که هیچ یک از مصادیق آن منفرد نبوده و در عوض بخشی از حملات سیستماتیک و گسترده علیه جمعیت غیرنظامی بوده است.^{۱۰۶}

بر این اساس، از گذر انطباق ارکان رفتارهای مجرمانه نسبت به گروه‌های سیاسی با مصادیق جنایات علیه بشریت موضوع ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، می‌توان امیدوار به بهره‌مندی گروه‌های سیاسی از چتر حمایت دیوان کیفری بین‌المللی و مقابله با بی‌کیفرمانی مرتکبان آن در سطح ملی و بین‌المللی بود و عدم شمول گستره جنایت نسل‌زدایی به سایر گروه‌های ذکر نشده در کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی و نیز ماده ۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در موارد انطباق مصادیق از یک سو و عدم لزوم برخورداری از یک عنوان واحد در تحت حمایت کیفری بین‌المللی قرار گرفتن گروه‌های غیر از گروه‌های ملی، مذهبی، قومی و نژادی، با عنایت به دایره جنایت در صلاحیت دیوان به‌ویژه جنایت علیه بشریت (با لحاظ شرایط تحقق این جنایت یعنی بخشی از یک حمله علیه گروهی غیرنظامی (مجموعه‌ای از اعمالی که به دنبال و یا در ادامه سیاست یک دولت یا سازمان برای انجام چنین حمله‌ای صورت می‌گیرد و شامل ارتکاب مکرر اعمالی علیه جمعیت غیرنظامی می‌شود) و به شکل گسترده یا سازمان‌یافته بودن بند یک و دو ماده ۷ اساسنامه رم) در چهارچوب فعلی اساسنامه مانعی در مقابله با بی‌کیفرمانی نخواهد بود. البته همان‌طور که تصریح شد، این امر مادامی قابل اتکا است که در گستره موضوعی جنایت علیه بشریت قابل انطباق باشد.

۳-۲- گروه‌های فرهنگی

شعبه بدوی اول دادگاه رواندا در قضیه آکایسو تصریح کرده است که: «با توجه به اینکه از اهمیت ویژه برخوردار است که قصد پیش‌نویسان کنوانسیون نسل‌زدایی مطابق اقدامات مقدماتی صورت گرفته، آشکارا تضمین حمایت از همه گروه‌ها پایدار و دائمی بوده است»^{۱۰۷}.

106. Farid Samir Benavides-Vanegas, "The Elimination of Political Groups under International Law and the Constitution of Political Claims", *Florida Journal of International Law*, 15, 4(2003), 613.

107. ICTR, AKayesu Case, 1998: para 505.

تهیه‌کنندگان پیش‌نویس کنوانسیون در نظر داشتند تعریف نسل‌زدایی، تعریفی انعطاف‌پذیر و بالنده باشد تا مقتضیات و ضرورت‌های رو به توسعه در هر زمان را برآورده سازد. البته این اظهار نظر قضایی به‌طور مختصر از تأثیرات محدودی برخوردار است. در عمل پیش‌نویسان اساسنامه دیوان، تمامی گروه‌های «پایداری» را که به‌طور خاص در شمار گروه‌های ذکر شده در کنوانسیون نسل‌زدایی نبودند، از شمول این عنوان مستثنا نمودند. بدیهی‌ترین گروه پایداری که عضویت دائمی در آن خودبه‌خود و ناخواسته به‌واسطه ولادت جاری می‌شود و اغلب از شمار گروه‌های پیش‌گفته حذف گردید، «گروه فرهنگی» است. درج این گروه به دلایلی چند با مخالفت کمیته ششم (کمیته حقوقی) مجمع عمومی ملل متحد روبه‌رو شد. به اعتقاد این کمیته «تعریف کنوانسیون از نسل‌زدایی، بر نابودی فیزیکی گروه‌های تحت حمایت دلالت دارد، نه به امحای خصوصیات فرهنگی آنها. به‌علاوه مفهوم نسل‌زدایی فرهنگی قابلیت تعریف دقیق ندارد و این امر می‌تواند اقدامات مشروع دولت‌ها را در راستای تربیت و پرورش فکری جوامع داخلی و آشناسازی اقوام «بدوی» با مدنیت، با مانع روبه‌رو سازد. از این رو بهتر است این موضوع به حیطه قوانین حقوق بشر واگذار گردد».^{۱۰۸}

همچنین هیچ سابقه قضایی شرط قراردادی یا رویه دولتی در پشتیبانی از تمایل گروه‌های قومی نمی‌توان یافت که به موجب آن نابودی فرهنگ جدای از نابودی فیزیکی چنین گروه‌هایی تحت جنایت نسل‌زدایی محسوب گردد. انتقال اجباری کودکان، عملی که اصالتاً ریشه در نسل‌زدایی فرهنگی دارد، امروزه از آن رو در شمار مصادیق نسل‌زدایی قرار دارد که ماحصل نهایی آن نابودی فیزیکی یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی است.^{۱۰۹}

بدین ترتیب، به نظر می‌رسد بخشی از ملاحظات پیرامون توسعه صلاحیت موضوعی در بستر جنایت نسل‌زدایی نسبت به گروه‌های سیاسی در قبال گروه‌های فرهنگی نیز قابل توجه است. ابهام در تعریف گروه‌های فرهنگی، ملاحظات دولت‌ها و نگرانی در خصوص ایجاد مانع در جریان تصویب اسناد مذکور به دلیل توسعه گستره این جنایت، از جمله دلایل قابل توجه در عدم گنجاندن گروه‌های فرهنگی در تعریف جنایت نسل‌زدایی در کنوانسیون نسل‌زدایی و اساسنامه رم بوده است.

108. S. R. Ranter and J.S.A brams, *A Ccountability for Human Right Atrocities in International Law* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 24.

۱۰۹. کریانگ ساک شیابزری، *حقوق بین‌الملل کیفری*، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳)، ۱۴۲.

نتیجه‌گیری

نخستین قاعده در جنایت نسل‌زدایی این است که اقدامات مرتکبان باید علیه یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی هدایت شود. از این منظر، نه‌تنها تعریف و گستره این گروه‌ها در اسناد بین‌المللی مانند کنوانسیون منع نسل‌زدایی ۱۹۴۸ و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ارائه نشده است. بلکه بحث از حمایت سایر گروه‌ها در برابر این جنایت همانند گروه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی نیز با سکوت مواجه شده است.

به نظر می‌رسد مسئله قابل توجه به رسمیت شناخته شدن سایر گروه‌ها ورای آنچه در کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایت نسل‌زدایی و نیز ماده ۶ اساسنامه دیوان که به‌طور انحصاری حمایت کیفری این جنایت را بر خود معطوف کرده (یعنی گروه‌های ملی، مذهبی، قومی و نژادی) است که به دلیل عدم اجماع در نیل به یک تعریف واحد از سایر گروه‌ها اعم از گروه‌های سیاسی، فرهنگی و... بر اساس معیارهایی چون ثبات و پایداری و نیز ابهام بیشتر در ارائه یک تعریف مشخص و قابل قبول در سطح بین‌المللی در دایره جنایت نسل‌زدایی قرار نگرفته‌اند و در نتیجه تحت این عنوان نیز قابل تعقیب کیفری در دیوان کیفری بین‌المللی نخواهند بود. البته این امر به معنای خلاً تقنینی در برابر سایر گروه‌ها و بی‌کیفرمانی مرتکبان آنها نبوده و همان‌طور که گفته شد در موارد انطباق مصادیق رفتار ارتكابی با سایر جرایم در صلاحیت دیوان و عدم لزوم برخورداری از یک عنوان واحد تحت حمایت بین‌المللی قرار گرفتن گروه‌های مختلف و نیز با توجه به گستره جنایت در صلاحیت دیوان به‌ویژه جنایت علیه بشریت، مانعی در مقابله با بی‌کیفرمانی نخواهد بود. این در حالی است که جرم‌نگاری رفتار ارتكابی جنایت نسل‌زدایی نسبت به سایر گروه‌ها، علاوه بر رفع خلاً تقنینی در موارد غیرقابل انطباق با مصادیق جنایت علیه بشریت، به‌نوعی به رسمیت شناختن درجه اهمیت و جایگاه آنها در برخورداری از حمایت کیفری بین‌المللی ویژه‌تر در بستر حقوق کیفری بین‌المللی خواهد بود. امری که باید در اصلاحات آینده اساسنامه دیوان مورد توجه قرار بگیرد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اردبیلی، محمدعلی. حقوق بین‌الملل کیفری. چاپ چهارم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.
- ارگانسکی، ای. الف. ک. سیاست جهان. ترجمه دکتر حسین فرهودی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.
- آراسته‌خو، محمد. نقد و نگرش بر فرهنگ اصلاحات علمی-اجتماعی. تهران: چاپخش، ۱۳۸۱.
- آشوری، داریوش. دانشنامه سیاسی (فرهنگ و اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی). تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۹۷.
- باتامور، تی بی. جامعه‌شناسی. ترجمه حسن منصور و حسن حسینی کلجاهی. چاپ دوم. تهران: جامعه و اقتصاد، ۱۳۵۶.
- باقرزاده، رضوان و مهدی حسین تبریزی. «امکان‌سنجی جرم انگاری ژنوسید سیاسی با تکیه بر اسناد بین‌المللی، تطبیق واقعیت و حقوق بین‌الملل». حقوقی بین‌المللی، ۶۲، ۳۷، ۳۹۹ (۱۳۹۹)، ۲۲۵-۲۵۲.
- بیرو، آن. فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه باقر ساروخانی. چاپ سوم. تهران: نشر کیهان، ۱۳۷۵.
- پانونف، میشل و میشل پرن. فرهنگ مردم‌شناسی. ترجمه دکتر اصغر عسگری خانقاه. تهران: نشر ویس، ۱۳۶۸.
- پورابه، ژان. تاریخ مردم‌شناسی. ترجمه پرویز امینی. تهران: شرکت انتشارات خردمند، ۱۳۷۰.
- ترنر، جانانان اچ. مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی. ترجمه محمد فولادی و محمدعزیز بختیاری. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸.
- حسین‌زاده، فهیمه. «گروه‌های قومی ایران، تفاوت‌ها و تشابه‌ها». فصلنامه مطالعات ملی، ۲، ۸ (۱۳۸۰)، ۴۳-۶۸.
- داودی، مهدی و مهرنوش ابوذری. «نسل‌کشی در میانمار از منظر حقوق بشر و حقوق بین‌الملل». حقوق بشر اسلامی، ۷، ۱۴ (۱۳۹۷)، ۱۲۱-۱۳۶.
- دوژوه، موریس. جامعه‌شناسی سیاسی. ترجمه دکتر ابوالفضل قاضی. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.
- دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه. جلد ۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ربانی گلپایگانی، علی. فرق و مذاهب کلامی. چاپ اول. قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۷۷.
- رفیع‌پور، فرامرز. آناتومی جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه کاربردی. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸.
- ساروخانی، باقر. دایره‌المعارف علوم اجتماعی. تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۰.
- شرتونی، سعید. اقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارد. جلد ۱. قم: انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ ق.
- شیبایزری، کریانگ ساک. حقوق بین‌الملل کیفری. ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- صالحی، محمدمهدی. جامعه‌شناسی معاصر. تهران: دانشکده علوم و ارتباطات اجتماعی، ۱۳۵۲.
- طباطبایی، سید احمد و حمید میری. «دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا». اندیشه‌های حقوقی، ۳، ۹ (۱۳۸۴)، ۳۵-۶۶.
- عضدانلو، حمید. آشنایی با مفاهیم جامعه‌شناسی. تهران: نی، ۱۳۸۶.
- فخر، حسین. «مفهوم نسل‌کشی در پرتو رأی دیوان بین‌المللی رواندا». همایش جهانی شدن حقوق و

- چالش‌های آن، مشهد، ۱۳۸۷.
- فکوهی، ناصر. تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی. تهران: نشر نی، ۱۳۸۱.
 - قاضی، ابوالفضل. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. جلد اول. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
 - کلییار، کلود آلبر. نهادهای روابط بین‌الملل. ترجمه هدایت‌الله فلسفی. تهران: نشر نو، ۱۳۶۸.
 - کوئن، بروس. درآمدی بر جامعه‌شناسی. ترجمه محمد ثلاثی. چاپ بیست و ششم. تهران: نوتیا، ۱۳۸۴.
 - کوئن، بروس. درآمدی به جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر نوتیا، ۱۳۷۹.
 - کوئن، بروس. مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل. چاپ سوم. تهران: سمت، ۱۳۷۳.
 - کینگ، ساموئل. جامعه‌شناسی. ترجمه مشفق همدانی. چاپ ششم. تهران: کتاب‌های سیم‌رغ، ۱۳۵۵.
 - گیدنز، آنتونی. جامعه‌شناسی. منوچهر‌صوری کاشانی. چاپ پنجم. تهران: نشر نی، ۱۳۸۷.
 - محاسب، مهین‌دخت. کشتار جمعی. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۶.
 - مساواتی آذر، مجید. مبانی جامعه‌شناسی. چاپ ۲. تبریز: احرار، ۱۳۸۱.
 - معتمدنژاد، کاظم. وسایل ارتباط جمعی. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۱.
 - مک‌لین، مک. فرهنگ علوم سیاسی آکسفورد. ترجمه حمید احمدی. تهران: میزان، ۱۳۸۷.
 - منتظر قائم، مهدی و عبدالعزیز تاتار. «اینترنت، سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش». فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات ۱، ۴ (۱۳۸۴)، ۲۲۳-۲۴۵.
 - نالز، ملکم و هولدا نالز. مقدمه‌ای بر تکاپوشناسی گروه‌ها: دینامیک گروه. ترجمه محسن قندی. تهران: زهره، ۱۳۴۶.
 - یوسفی میانجی، عبدالرضا. «جامعه جهانی و مواجهه با نسل‌کشی و جنایت علیه بشریت». ماهنامه پژوهش ملی، ۲۲، ۲ (۱۳۹۶)، ۸۹-۱۰۷.
- (ب) منابع انگلیسی

- Benavides-Vanegas, Farid Samir. "The Elimination of Political Groups under International Law and the Constitution of Political Claims". *Florida Journal of International Law*, 15, 4(2003), 575-613.
- Chalk, Frank and Kurt Jonassohn. *The History and Sociology of Genocide*. New Haven, London: Yale University Press 1990.
- Harff, Barbara and Ted Roert Gurr. "Toward empirical theory of genocides and politicides: Identification and measurement of cases Since 1945". *International Studies Quarterly*, 32, 3(1998), 359-371.
- Kunz, Josef L. "The United Nations Convention on Genocid". *American Journal of Internation law*, 43, 4(1949), 738-746. <https://doi.org/10.2307/2193262>
- LeBlanct, Lawrence J. "The United Nations Genocide Convention and Political Groups: Should the United States Propose an Amendment?". *Yale Journal of International Law*, 13, (1984), 264-295.
- Liechtenstein v. Guatemala, Second Phase. I.C.J. (Nottebohm Case) Reports 1955.
- Mcallister, Brec. "Genocide: A Commentary on the Convention". *Yale Law Journal*, 58, 7(1948-9), 1142-1160.

- Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana. ICTR (Trial chamber) Judgment of 21 September 1999.
- Prosecutor v. Akayesu Jean-Paul. ICTR (Trial chamber) Judgment of 2 September 1998.
- Ranter, S. R. and J.S.A. brams. *A Ccountability for Human Right Atrocities in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Shea Bettwy, David. "The Genocide Convention and Unprotected Groups: Is the Scope of Protection Expanding under Customary International Law?". *Notre Dame Journal of International & Comparative Law*, 2, 1(2011), 167-196.
- Straus, Scott. "Contested Meanings and Conflicting Imperatives: A Conceptual Analysis of Genocide". *Journal of Genocide Research*, 3, 3(2001), 349-375.
- United Nations. *Year Book of the United Nation, 1948-49*. New York: United Nations, 1949.

This Page Intentionally Left Blank